

cum, ki je dobil mestne pravice po vsej verjetnosti šele v 3. stoletju. Napis je zelo fragmentaren, ohranjena so le imena mest *Virunum, Celeia, Teurnia, Ovilava, Aguntum* in *Cetium*, od teh zgolj ime Celeje v celoti (*Celeienses*). Že Alföldy je domneval (*Noricum*, str. 102), da je imela provinca Norik v Rimu stalno predstavništvo, na katerega čelu je bil *stationarius*. To naj bi skrbelo za navezovanje stikov z vplivnimi posamezniki, ki bi noriške zadeve podprli ob različnih sodnih obravnava in raznih drugih prilikah.

Zanimiv je najzgodnejši napis v zbirki, republikanski napis kurulskega edila, ki je poskrbel za zgraditev svetišča oz. nekega javnega posvetnega poslopja. En sam napis iz zbirke je v grščini in v verzih — sicer maloštevilni grški napisi mesta Rima so bili pogosto napisani v verzih — nagrobnik za Moshina iz Smirne, igralca v komedijah, člana lokalnega združenja "umetnikov Dionizija", zaščitnika gledaliških predstav. Nasplošno prevladujejo nagrobniki, na njih omenjene osebe pa kažejo na pisano paletto rimske družbe in njeno razslojenost: veliko je bolj ali manj bogatih osvobodencev, tudi vladarskih, nekaj je sužnjev, med svobodnimi državljanji so predstavniki vseh stanov, zanimiva in včasih zapletena je njihova medsebojna sorodstvena oz. poklicna povezanost, značilna je dekoracija nagrobnikov in zanimivi razni drugi podatki iz njihovega življenja.

Knjiga je vsekakor zanimiv prispevek k rimski epigrafiki in zasluži vso pozornost antičnih zgodovinarjev in arheologov, saj skuša s izčrpnimi komentarji približati epigrafske podatke širšim strokovnim krogom, ki se ukvarjajo z antiko.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Werner Eck: *Tra epigrafia prosopografia e archeologia*. Vetera 10. Edizioni Quasar, Roma 1996, 432, več tabel.

Na željo urednika serije *Vetera*, od katere je izšlo že enajst zvezkov, (večina je bila predstavljenih v prejšnjih številkah *Arheološkega vestnika*), je v 10. knjigi eden najuglednejših evropskih antičnih zgodovinarjev Werner Eck objavil sedemnajst člankov, posvečenih različnim temam s področja rimske epigrafike, prozopografije, antične zgodovine in arheologije, ki jih je ob tej priliki deloma tudi predelal in dopolnil, predvsem tudi z bibliografskimi podatki. Tako pred nami ni knjiga Eckovih ponatisnjenih izbranih del, temveč v enoto povezani daljši in krajši revidirani članki, ki jim je skupno to, da so v veliki meri posvečeni metodam dela na omenjenih področjih — da torej lahko služijo kot zgled vsem tistim, ki bi se želeli tudi sami posvečati interdisciplinarnemu študiju. Člankom sledijo seznam izvornih naslovov študij in publikacij, kjer so izšli, dalje indeksi in table.

V prvem krajšem prispevku se avtor ukvarja z načelnim problemom socialne strukture senatorskega stanu in s statistično metodo ugotavlja, da se procentualno lepo odraža dejstvo, da so najuglednejši senatorji v virih najboljše dokumentirani, tako tisti, ki so bili konzuli enkrat ali celo dvakrat ter prokonzuli provinc Azije in Afrike; prokonzulat v teh dveh provincah je bil med najvišjimi stopnjami senatorske kariere. Statistično najslabše so zastopani legati legij senatorskega stanu, kar je razumljivo, saj je bila to ena najnižjih funkcij v okviru *cursus honorum* rimskega senatorja. Avtor pojasniti tudi določena odstopanja od te sheme. Tako je mogoče tudi s statistično metodo ugotavljati relativno politično pomembnost province, ki so jih upravljali senatorji, in raznih drugih služb, ki so jih opravljali v svoji karieri. V drugem daljšem prispevku avtor obravnava kriterije napredovanja v okviru senatorske kariere od Vespazijana do konca Hadrijanove vlade. Temu je dodal tudi krajši dodatek z naslovom *Nuove considerazioni*, v katerem je na kratko zavzel stališče

do kritik, ki so se pojavile po izidu njegovega članka v seriji *Aufstieg und Niedergang des Römischen Reiches*, zdaj starega že več kot dvajset let. Načeloma ostaja pri svojih stališčih. Senatorsko kariero so odločilno oblikovale republikanske funkcije vigintivirat, kvestura, pretura in konzulat, pri čemer je bila kariera posameznega senatorja v nekem smislu "predestinirana" že na samem začetku, saj je bila v okviru vigintivirata funkcija treh *virii monetales* (ki so imeli nadzor nad kovanjem denarja) prestižnejša od treh *virii capitales* (ki so imeli neke vrste policijsko oblast). Vmesne funkcije med omenjenimi štirimi glavnimi so bile v veliki meri značilne za principat in so se izoblikovale predvsem pod Avgustom. Senatorska kariera je deloma potekala avtomatično, deloma pa so na njo vplivali razni dejavniki, ne nazadnje sposobnost posameznika (npr. t.i.m. *homines novi* in *virii militares*) ali vladarjeva posebna naklonjenost in intervencija. Ni pa seveda mogoče na osnovi ohranjenega gradiva (*virii* so predvsem epigrafski, manj literarni) določiti rigidnih shem, po katerih bi mogli z gotovostjo dopolniti tudi fragmentarne kariere.

V prispevkih, ki sledijo, je Eck obravnaval različne kraje in daljše teme, ki sežejo od družbenega razvoja mest v zahodnih provincah, ki so dala večje ali manjše število senatorjev in rimskih viteзов, rimskega vladajočega sloja, do grafitov, ki so bili odkriti v romarskih krajih v pozni antiki. Za naš širši prostor je zanimiv članek o senatorski družini Voluzijev Saturninov, saj je bil eden njenih članov, *L. Volusius Saturninus* med drugim tudi vladarski legat v Dalmaciji pod Tiberijem in Kaligulo. V eni od študij Eck obravnava dve senatorski družini Sulpicije Galbe (družina vladarja Galbe) in Livije Ocele (*Ocellae*) iz Teracine. Sledita dva krajša prispevka, prvi o vladarskih legatih v sami Italiji, o visokih državnih uradnikih torej, ki so podobno kot guvernerji provinc med drugim skrbeli tudi za vrhovno sodno oblast v italških regijah. Dejstvo, da je Hadrijan Italijo razdelil na nekaj upravnih regij (te niso ustrezale avgustejskim dvanajstim regijam, katerih pomen še ni popolnoma pojasnjen), je pomenilo neke vrste degradacijo matične dežele, zato ni čudno, da je že Antonin Pij to funkcijo odpravil. V drugem avtor obravnava odnos med patronom in osvobodencem, ki je bil obojestransko razmeroma zelo obvezujoč; osvobodjenec je bil celo življenje odvisen od svojega nekdanjenega lastnika, pozneje patrona. Posebej bi rada poudarila pomembno študijo o prisotnosti senatorskih družin v mestih rimskega imperija v prvih treh stoletjih po Kr. Eck je zbral vso razpoložljivo evidenco, predvsem epigrafsko, o senatorjih, ki so v mestih, iz katerih so njihove družine izhajale oz. s katerimi so bili iz kakršnikoli drugih ozirov tesno povezani (npr. v provincah, ki so jih upravljali), opravljali bodisi najvišje mestne funkcije bodisi v mestih financirali javne gradnje. Študija je pokazala, da so senatorji čutili moralno obveznost in odgovornost, ki jim jo je narekoval njihov najvišji družbeni status, da so tem mestom pomagali tako finančno kot tudi na druge načine, s prestižem svojega položaja. Tak odnos senatorjev do mest je dokumentiran v enaki meri v mestih Italije kot v mestih rimskih provinc; med mesti, ki so blizu našemu prostoru v antiki, naj poleg Petovione omenim predvsem dalmatinska mesta in Tergeste ter Akvilejo, za katera so bili zaslužni npr. senatorji Mark Valerij Maksimijan (Petoviona), Gaj Recij Ruf (Arba), Tit Statilij Taver (Dirahij), Publij Kornelij Dolabela (Salone), Lucij Fabij Sever (Tergeste), Tit Cezernij Stacij Kvinkeij Macedon Kvinkecijan (Akvileja) in drugi.

V smislu Mommsenove trditve, da je latinska epigrafika "pokopališčna znanost", saj je največji procent ohranjenih rimskih napisov ravno nagrobnikov, je avtor analiziral izpovednost nagrobnih napisov v mestu Rimu, posebej glede na ustaljene nagrobne formule; v članku, ki sledi, pa obravnava grobove in mavzoleje, izkoptane pod baziliko sv. Petra v Vatikanu.

V naslednjih treh člankih avtor obravnava različne načine, s katerimi so želeli predstavniki najvišjih rimskih slojev, torej predvsem senatorji, a tudi rimski vitezi predstaviti svojo osebo širši javnosti. V času pozne republike so bogati in politično vplivni senatorji posebej v prestolnici imperija, v Rimu radi dali zgraditi (pogosto iz vojaškega plena) pomembne javne stavbe, npr. gledališča, knjižnice, terme in s tem še za več poznejših generacij učinkovito ovekovečili spomin na lastno osebo. Ko je Oktavijan dokončno premagal Antonija in prevzel v svoje roke večino oblasti, je te vrste javno munificenco občutil kot konkurenčno svojemu ugledu. Da pa bi vendarle odlične vojaške poveljnike nagradil za zmage v vojnah, je uvedel kot neke vrste kompenzacijo podelitev triumfalnih odlikovanj (*ornamenta triumphalia*). Pri najzaslužnejših senatorjih sta *princeps* in senat izjemoma tudi dovolila, da so jim posamezniki in mesta dala postaviti kipe na javnih mestih v Rimu, sicer pa je v obdobju principata prevladala navada, da so kipe senatorjem postavljali na njihovih posestih in v njihovih rezidencah, kjer so nastajale prave "galerije portretov prednikov". V drugih italjskih in tudi provincialnih mestih, kjer ni bilo čutiti neposredne konkurence z vladarjem in člani vladarske hiše, pa se je uveljavila navada, postavljati kipe pomembnim osebnostim na javnih mestih, ki jih je odobril mestni svet. Že v avgustejskem času se je ustalil običaj, da so važne osebnosti, ki so opravljale visoke državne (vojaške in administrativne) službe, sorodniki ali prijatelji, osvobodenci ali sužnji, mestne občine ali posamezni podrejeni počastili s kipi ali počastitvenimi napisnimi ploščami, na katere so dali vrezati stopnje kariere, ki jih je počaščeni dosegel v času svojega službovanja. Ti napisi, ki vsebujejo *cursus honorum* uglednih posameznikov, odražajo deloma uradno predlogo, na osnovi katere so bile počaščene osebe imenovane v višjo funkcijo, neredko pa tudi njihovo osebno intervencijo; le tako si lahko pojasnimo nekatere anomalije v formulaciji stopenj kariere, predvsem izpuščanje nekaterih funkcij oz. poudarjanje določenih časti.

Izbrane in v italijanščino prevedene članke zaključuje študija, namenjena zborniku v čast uglednemu madžarskemu raziskovalcu antike Jenő Fitzu, ki v originalu še ni izšla, ker je zbornik žal že šest let v tisku. V njej Eck obravnava zanimivo tematiko o posvetiteljih kipov na javnih krajih v rimskih mestih, ki so s kipi in napisi na bazah kipov na eni strani obeležili spomin na tistega, v katerega čast so dali kip postaviti (bodisi da je bil to vladar, božanstvo ali ugledna oseba), na drugi pa odločilno prispevali tudi k lastnemu ugledu med sodržavljani. Večina posvetiteljev je to storila diskretno, s tem da je navedla le svoje ime in najznačilnejšo funkcijo oz. stopnjo sorodstvene vezi, nekateri pa so na napisih želeli poudariti predvsem lastno osebo.

Stvarno kazalo, ki je dodano na koncu knjige, omogoča, da je tematika še bolj pregledna in različne teme laže dostopne. Knjiga je nedvomno pomemben doprinos k rimski epigrafiki, zgodovini in arheologiji in za te vede nujen študijski pripomoček.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 13. Edizioni Quasar. Roma 1996. 328 str., fot. napisov v besedilu.

Izšel je že 13. zvezek nove epigrafske serije *Supplementa Italica*, katere namen je dopolniti stari *Corpus inscriptionum Latinarum*. Novi zvezki te stare edicije napisov so nedolgo tega začeli ponovno izhajati in prinašajo vse gradivo, tudi tisto, že objavljeno v *CIL* na začetku tega stoletja, toda izdano po novih kriterijih. To delo bo napredovalo počasi, zato je še vedno smiselno stare zvezke *CIL*-a dopolnjevati s

sprotnimi krajšimi izdajami napisov po antičnih enotah, za Italijo po avgustejskih regijah in po antičnih mestih. To je tudi namen serije *Supplementa Italica*, ki to svojo nalogo vzorno izpolnjuje. Nekdanja zamisel, da bi rimski napisi Italije izšli v novi izdaji nove zbirke *Inscriptiones Italiae*, se je v povojnih letih izkazala kot v celoti skoraj neizvedljiva, njeno mesto je v nekem smislu prevzela pričujoča serija, čeprav si je zastavila mnogo skromnejše cilje: stare korpuse zgolj dopolniti, ne pa tudi že objavljenih napisov nanovo objavljati, razen seveda, če gre za večje popravke ali celo novo branje napisov.

Trinajsti zvezek prinaša nove napise petih italjskih mest iz treh regij: Nursije iz 4. regije *Sabina et Samnium* (avtorji Romano Cordella in Nicola Criniti), Septempeda iz Picena (avtorica Silvia Maria Marengo) ter treh ligurskih mest: Vardacate (Giovanni Mennella in Emanuela Zanda), Forum Germa(—) (Enrica Culasso Gastaldi in G. Mennella) in Pedone (ista avtorja). Kot je v tej publikaciji običajno, je na začetku objavljena izčrpna bibliografija, ki se nanaša na določeno mesto, vsak citat pa je opremljen z znakom za plus ali minus, pač glede na to, ali vsebuje epigrafsko pomembne podatke ali ne. Sledi zgodovinski uvod, v katerem so izvednoteni vsi novi (novi glede na že obstoječe sintetične študije o teh mestih, največkrat gre za uvodne pregledne v *CIL*-u) zgodovinski ter arheološko-topografski podatki o posameznem mestu. Uvod je dopoljen s seznamom najdišč napisov. Sledi epigrafski prispevek, ki je razdeljen na dva dela; v prvem so naštetni vsi tisti že objavljeni napisi po zaporednih številkah že obstoječih korpusov (največkrat *CIL*), katerih zdajšnje stanje je kakorkoli drugačno od tedanjega, bodisi da je bilo njihovo čitanje v manjši meri izboljšano oz. so zgubljeni, prestavljeni, poškodovani ali nanovo komentirani. Na zadnjem mestu v vsakem poglavju je objava novih in nanovo prečitanih napisov, ki jim je vsakokrat dodana fotografija ali risba, če pa so izgubljeni, prepis iz ustrezne stare izdaje. Čisto na koncu vsakega poglavja so objavljeni indeksi k napisom, četudi jih je včasih relativno malo. Po tej shemi, ki je do potankosti dorečena, so objavljeni tudi napisi iz prejšnjih zvezkov, za katere izdajateljem ni bilo potrebno spreminjati kriterijev.

Na začetku tistega dela prispevka, v katerem so objavljene novi in revidirani napisi, so na prvem mestu vedno zvezdico označeni ponarejeni napisi, ki jih je v italjskih mestih razmeroma veliko, tako npr. v Nursiji (zdaj Norcia) fiktivna napisa Sertorija in Mecenata (radi so ponarejali napise slavnih osebnosti) ali napis, ki omenja etruščanske povezave z mestom. Sledijo pristni napisi, ki nam z neposredno besedo pričajo o različnih vidikih tedanjega življenja, od tega katere bogove so častili tedanji prebivalci, katerim vladarjem so postavljali počastitvene napise do mestnih funkcij, ki so jih opravljali in nagrobnikov, ki so jih postavljali zase in za svoje. V Nursiji je bil poleg Apolona, Marsa in Jupitra posebej v časteh Herkul, včasih s pridevkom "zmagovalec". Posebej zanimivi so napisi, na katerih se omenja posebnost lokalne mestne uprave, kolegij osmih mož, od katerih sta dva imela oblast župana (*duumviri*), izpričani pa so tudi *octoviri* z oblastjo edilov. Pomembna mestna družina so bili Fadeni, Oktaviji in Vetuleni in njihovi člani, predstavniki vladajoče mestne elite, so opravljali to sicer nepoznano funkcijo.

V Nursiji, ki je bila ekonomsko in strateško pomembno mesto svoje regije, je bilo najdenih 156 novih napisov, v picenskem kraju Septempeda jih je bilo najdenih le dvajset. Zanimiv je nagrobnik osvobodjenca Kvinta Anija Akasta, mestnega sevira, člana kolegija šestih mož — verjetno je šlo za svečeniški kolegij — okrašenega z dvema velikima rogova izobilja. Mestni seviri so bili največkrat bogati osvobodenci, tipični predstavniki italjskega srednjega razreda, ki so radi javno razkazovali svoje bogastvo in ga pogosto tudi hvalevredno porabljali za dobrobit svojega mesta. Novih napi-